

Teaduse ja Religiooni Kolleegiumi IX kevadkool, 18.05.2012

*Piiririkkujad ja piirivalvurid
meditsiinis*

Andres Soosaar

Eesti Arst

Lähtepositatsioonid I

- Piir tähendab olemuslikku erinevust, võrdle meie piiri Läti ja Venega;
- Piir tähendab kokkupõrget ja selle kandis on rahutu;
- Piiril on erilised omadused.

Lähteepositsioonid II

“Kõigil, kes sünnivad, on kahekordne kodakondsus, tervete kuningriigis ja haigete kuningriigis”

Susan Sontag “Haigus kui metafoor”, “AIDS ja selle metafoorid”. Varrak, 2002, lk 7.

Lähtepositatsioonid III

- Inimeksistentsist nii üksikisiku kui grupi tasemel saab kõnelda tervise ja haiguse abil ning nende vahel on üks mitte väga kindla kujuga piiriala;
- Tervise-haiguse eristus realiseerib konkreetsemalt ja samaaegselt metafüüsika sisemise-välimise (geenide-käitumise-keskkonna) ning üksiku-üldise eristusi;
- Tervise-haiguse eksistentsiaalsel eristusel on palju tahke alates muutumistest isiklikus elukäigus kuni erinevusteni populatsioonides antud ajahetkel;
- Kliiniline meditsiin (*piiririkkujad*) süvendab järjest põhjalikumate (terapeutiliste) sekkumistega erinevust tervise ja haiguse vahel, meditsiinieetika (piirivalvurid) üritab sotsiaalse regulatsiooni abil sekkumisi ohjeldada.

Mis on meditsiin?

- Dorlandi 29.: Meditsiin on haiguse diagnoosimise ja ravimise ning tervise säilitamise kunst ja teadus;
- Meditsiin on pikka aega olnud ruum või tegevusväli, mille koordinaattelgedeks on **tervisehaiguse eristus** ja meediku-patsiendi suhe.
- Meditsiin on õige pikka aega olnud kreenis haiguse ja meedikute poole, kuid tänapäeval räägitakse senisest palju enam tervisest ja patsiendist ning meditsiini asemel tervishoiust.

Tervis-haigus eristus

- Meditsiini keskseks tegevusväljaks on inimeste heaolule (sic! pigem eetiline mõiste) kaasaaitamine.
- Meditsiin on siiani tegelenud põhiliselt haigustega, tervis on pigem sotsiaalse reaalsuse saadus. Samas on haiguste ennetamine (profülaktika ja/või preventsioon) nii meditsiini kui kogu ühiskonna oluline ülesanne.
- Tervis ja haigus kipuvad olema kvalitatiivselt erinevad seisundid, samas on tervist üks ja erinevaid haigusi palju;
- Tervis-haigus eristus eeldab teatud normide ja/või väärtuste olemasolu;
- Tervis-haigus eristus on kompleksne, kuid kipub sageli taanduma isiku(te) psüühikas olevale rahuloluseisundile.
- Elukvaliteedist on saanud väga oluline argument nii meditsiiniteoorias kui eetikas.

WHO tervisest

- Tervis on täieliku (Dorland 29: optimaalse) füüsilise, vaimse ja sotsiaalse heaolu seisund, mitte ainult haiguste või füüsilise vea puudumine (Maailma Terviseorganisatsioon WHO **1948**).
- Tervis on igapäevaelu ressurss võimaldamaks individuaalselt, sotsiaalselt ja majanduslikult täisväärtuslikku elu (WHO **1986**).
- Tervis on universaalne väärtus ja inimese põhiõigus (WHO **1999**).

Mida peetakse veel terviseks?

- Väga mitmeti tõlgendatav mõiste, vt näiteks Kasmeli ja Lipandi “Tervisedenduse teooria ja praktika I” (2007) I-II ptk.
- Paljudes keeltes ja kultuurides on tervis algselt seostunud **inimorganismi ja isiksuse terviklikkusega** ning alles seejärel seostunud haiguse puudumise ja heaoluga.

Terviseteooriate tüpoloogia (Tengland, 2007)

- Tervis kui funktsionaalne normaalsus;
- Tervis kui tasakaal;
- Tervis kui võimekus (ingl. ability);
- Tervis kui heaolu;
- Pluralistlikud teooriad, mis kombineerivad mitut eespool esitatud vaadet.

Lennart Nordenfelt tervise kohta

LN: Olla terve tähendab omada võimekust saavutada oma elulisi eesmärke.

Seega seostub inimese tervis terve keeruka kompleksi sisemiste ja väliste asjaoludega, mis kõik kokku võimaldavad inimesele eesmärgipärast (teleoloogilist) eksistentsi.

Tervis ja kroonilised haigused

- Tervisest püütakse rääkida ka kroonilisi haigusi põdevate patsientide puhul;
- Väga oluline on see, kuidas sellised patsiendid suudavad oma olukorraga kohaneda;
- Nii kohanemiseks kui eesmärkide püstitamiseks/saavutamiseks on vaja võimalikult palju **mõista** oma olukorda ja väljavaateid;
- Nii mõnigi kord võib meditsiiniline tõde olla kuulamiseks ja mõistmiseks sedavõrd karm, et sellega tullakse toime vaid teiste inimeste abil.

Tervis kui maksimaalselt võimaliku saavutamine

- Tervis on seega üks tugevasti eetika ja elu mõttega seotud mõiste;
- Siit tuleneb õige selgesti, et teiste tervisele kaasaaitamine on sügava moraalse väärtusega tegevus;
- Tervisele kaasaaitamine ei ole üksnes meedikute, vaid meie kõigi kohustus.

Haigus ja inimeksistents

- Haigus võib vististi oluliselt mõjutada inimeksistentsi kõiki tahke.
- Haigus võib mõjutada nii eluea pikkust kui ka selle kvaliteeti
- Haigus on vaadeldav eksistentsile tähendust andva osana
- “Haiguse sümptomid pole midagi muud kui armastuse väe maskeeritud ilming ning igasugune haigus on üksnes teisendunud armastus” (T. Manni “Võlumäest”)

- Meditsiinis peetakse sageli haiguseks teatud stsenaariumi(de) järgi kulgevat teatud protsesside kogumit, millega kaasneb kas psüühika või teatud kehaliste funktsioonide häirumine/normist ülemäära suur kõrvalekaldumine.
- Haiguse korral lakkavad või jäävad puudulikuks teatud nõ loomulikud protsessid või sugenevad nõ ebaloomulikud protsessid, kuid need leiavad aset ikkagi selles samas organismi materiaalses keskkonnas.

Haiguse reaalsus

Tavaarusaamade kohaselt on haigused reaalselt olemas, kuid

✘ Dr John Locke'ist lähtuvalt võib öelda, et haigus on üks universaal, mida saab kohaldada teatud grupile või kimbule partikulaaridele.

✘ Rousseau on öelnud: “ Pole olemas haigusi, on vaid haiged inimesed”

Haiguse subjektiivsus ja objektiivsus

- Subjekti ehk haige seisukohast on haigus kannatus.
- Objektiivse vaatepunkti kohaselt on haigus pigem teatud aja jooksul sügenenud kokkulepe organismis toimuvate kõrvakallete kohta.

Sageli on mõlemad perspektiivid omavahel läbipõimunud. Nii võib objektiivne lähenemine oluliselt mõjutada subjektiivset arusaama haigusest.

Haigusi on palju

- Haigusi on püütud klassifitseerida mitmel moel: enne 19. sajandit eeskätt väliste tunnuste alusel, seejärel siirduti järjest enam sisemiste tunnuste vaagimisele; kõigepealt lähtuti struktuursetest aspektidest e anatoomiast, seejärel eluprotsessidest e füsioloogiast, nüüdsel ajal domineerib teatud kombineeritud lähenemine
- Praegu lähtutakse rahvusvahelise haiguste klassifikatsiooni 10. versioonist (RHK-10, ingl. ICD-10)

http://www.fut.ee/?link=icd10&key=ICD_10

RHK-10

- Ptk. I - TEATAVAD NAKKUS- JA PARASIITHAIGUSED (A00-B99)
- Ptk. II - KASVAJAD (C00-D48)
- Ptk. III - VERE- JA VERELOOMEELUNDITE HAIGUSED NING TEATAVAD IMMUUNMEHCHANISMIDE GA SEOTUD HAIGUSSEISUNDID (D50-D89)
- Ptk. IV - SISESEKRETSIOONI-, TOITUMIS- JA AINEVAHETUSHAIGUSED (E00- E90)
- Ptk. V - PSÜÜHIKA- JA KÄITUMISHÄIRED (F00-F99)
- Ptk. VI - NÄRVISÜSTEEMIHAIGUSED (G00-G99)
- Ptk. VII - SILMA- JA SILMAMANUSTE HAIGUSED (H00-H59)
- Ptk. VIII - KÕRVA- JA NIBUJÄTKEHAIGUSED (H60-H95)
- Ptk. IX - VERERINGEELUNDITE HAIGUSED (I00-I99)
- Ptk. X - HINGAMISELUNDITE HAIGUSED (J00-J99)
- Ptk. XI - SEEDEELUNDITE HAIGUSED (K00-K93)
- Ptk. XII - NAHA- JA NAHAALUSKOE HAIGUSED (L00-L99)
- Ptk. XIII - LIHASLUUKONNA JA SIDEKOEHAIGUSED (M00-M99)
- Ptk. XIV - KUSE-SUGUELUNDITE HAIGUSED (N00-N99)
- Ptk. XV - RASEDUS, SÜNNITUS JA SÜNNITUSJÄRGNE PERIOOD (O00-O99)
- Ptk. XVI - SÜNNIPERIOODIS TEKKIVAD TEATAVAD SEISUNDID (P00-P96)
- Ptk. XVII - KAASASÜNDINUD VÄÄRARENDID, DEFORMATSIOONID JA KROMOSOOMIANOMAALIAD (Q00-Q99)
- Ptk. XVIII - MUJAL KLASSIFITSEERIMATA SÜMPTOMID, TUNNUSED JA KLIINILISTE NING LABORATOORSETE LEIDUDE HÄLBED (R00-R99)
- Ptk. XIX - VIGASTUSED, MÜRGISTUSED JA TEATAVAD MUUD VÄLISPÕHJUSTE TOIME TAGAJÄRJED (S00-T98)
- Ptk. XX - HAIGESTUMISE JA SURMA VÄLISPÕHJUSED (V01-Y98)
- Ptk. XXI - TERVISE SEISUNDIT MÕJUSTAVAD TEGURID JA KONTAKTID TERVISETEENISTUSEGA (Z00-Z99)

Haiguse käsitlemise kontekstid

- Etioloogiline ehk põhjuslik kontekst
- Patogeneetiline ehk organismi bioloogiliste protsesside kontekst
- Kliiniline ehk arstliku sekkumise kontekst
- Epidemioloogiline ehk keskkondliku leviku kontekst
- Antropoloogiline ehk inimtegevuseline kontekst

Haiguse antropoloogiline kontekst

- Lähtutakse inimese ja inimliku elu perspektiivist ning kultuurilistest kokkulepetest;
- Kontekst muutub aegade jooksul;
- Tähenduste omistamine on oluline ning erinevalt loodusteadustest on samale nähtusele erinevate tähenduste omistamine täiesti tavaline praktika;
- Teaduslik lähenemine on vaid üks võimalus teiste hulgas;

Haigus kui ebaõige käitumise tulemus

- Võib seostada mingil moel ka haiguse kui palgaga, kuid erinevuseks on ehk see, et inimene on võimeline mõistma nõ objektiivset paratamatust ja sättima oma käitumist vastavalt sellele.
- Kaasajal räägitakse palju haiguste riskiteguritest, tervislikest eluviisidest ja tervisekäitumisest. Ebaõigeks võib pidada käitumist, mis ignoreerib riskitegureid ja tervislikkust ning seeläbi saadaksegi ühel momendil endale haigus.

Haigus kui karistus

- Juba vähemasti antiikajast on pärit arusaam, et haigus võib olla karistuseks või palgaks teatud halbade tegude eest.
- Epideemiatest mõeldakse või räägitakse kui kollektiivsest karistusest.
- Suguhaigusi on peetud samuti karistuseks liiderlikkuse ja seksuaalse lõtvuse vastu.

Haiguse seos haige iseloomu ja isiksusega

- Läbi aegade on tehtud hulk tähelepanekuid isiksuse tüpoloogias, iseloomu ja teatud haiguste esinemise vahel, nt vähk ja depressioon.
- Kui isiksust pidada suurel määral geneetiliselt determineerituks, siis ei ole kuigi keeruline rääkida saatusest, mis soosib või takistab haigestumist teatud haigustesse.

Haigus kui ebaõnn

- Inimene käitub väga ontlikult, peab silmas kõiksugu riskitegureid ja ohte, kuid haigestub siiski. On see ebaõnn? Küllap vist.
- Inimene tegutseb igatpidi ja satub mingisse õnnetusse teiste tegevuse tulemusena. On see ebaõnn? Küllap vist.

Arst ja patsient

- Tänapäeval on arst keskendunud enam haigusele, vähem inimesele. Ehk on põhjuste seas ka see, et ta arvab end haigust tundvat palju paremini kui inimest või et hoopis haigus vajab kõrvaldamist sõltumata selle kandjast.
- Meditsiinilisest tegevusest on saanud teenus ning teenuse pakkujal ei olegi paslik kliendi eraelus sobrada, tema eksistentsi olulistes aspektidesse sekkuda. Siiski peab arst ka tõe ütlemise teenust pakkuma ja tõel on omadus eksistentsi oluliselt mõjutada.

Meditstiinieetika kui piirivalvur

- Meditsiinieetika üritab sageli selgitada piiri lubatud ja lubamatute tegevuste vahel;
- Uute meditsiiniliste võimaluste ja võtete suhtes on meditsiinieetika sageli kartlikult ja keelavalt meelestatud, selliselt väljendab ta fatalistlikul moel meie enese alalhoiu tungi.
- *Status quo*'d kaitstakse sageli ohu (kahju) olemasolu, inimväärituse ja ebaloomulikkuse argumentidega.

Inimelu algusega seotud probleemid

- Millal inimelu täpselt algab? Enne seda võib hilisema inimeluga robustsemalt ümber käia.
- Reproduktiivsed tehnoloogiad oma võimalustega on lõhkunud või vähemasti nihutanud mitmeid inimeksistentsi traditsioonilisi rajajooni.
- Kellele inimelu selle alguses ikkagi kuulub?

Inimelu lõpuga seotud dilemmad

- Surm kui antropoloogilise inertsiooni nähtus.
- Mis täpsemalt märgib inimese lahkumist siit ilmast? Traditsiooniline surm versus ajusurm.
- Kuivõrd inimene peaks kontrollima oma lahkumist siit ilmast. Erinevad tahteavaldused ja eutanaasia.
- Püsiv vegetatiivne seisund (teinegi kord meditsiinilisest sekkumisest tingitud) on tõeline elu ja surma piiril olemine